
KERESZTNÉVVIZSGÁLAT AZ 1841. ÉVI NÓGRÁD MEGYEI NEMESI ÖSSZEÍRÁSBAN

1. A vizsgálatra szánt nemesi összeírás az 1841-ben készült Nógrád megyei konskripció (forrás: NML IV/h), amely a vármegye kis- és köznemesi, valamint arisztokrata családjába tartozó férfiak család- és keresztnéveit tartalmazza. Összesen 4006 személyt írtak össze, akik 117 keresztnéven osztoznak. A forrás egygenerációs összesítésként elemzendő, bár néhány személy esetében az utódokat is megemlíti, de a személyek születésének idejét, a szülők – esetleg keresztszülők – nevét, valamint a vallásfelekezetet nem tartalmazza.

2. A keresztnévállomány összetétele. – Keresztnévállományunk világi, török és magyar nevei között már az Árpád-korban jelentős aránnyal szerepeltek az egyházi eredetű keresztnévek (FEHÉRTÓI 1997: 73), a 15. századtól pedig a nem egyházi neveket egyre inkább kiszorították a keresztény valláshoz kötődő bibliai és mártírológiumi nevek. Már a tridenti zsinat (1545–1563) arra kötelezte a katolikusokat, hogy az egyház vértanúinak és szentjeinek neveit használják, valamint kerüljék a világi, nem keresztény nevek használatát (ÖRDÖG 1973: 54). A 16. századtól a 19. századig a mártírológiumi nevek egyre nagyobb szerepet kaptak a névválasztásban (KARÁCSONY 1961: 81–2). A nem keresztény eredetű nevek már a 18. században is meglehetősen ritkának számítottak. Ekkor a névanyag nagy részét a kereszténységhez kötődő nevek tették ki. Mai keresztnévállományunk alapjait is ebben a században kell keresnünk (MIKESY 1969: 445). A 18. század második felének Zala megyei nemesi összeírásai között mindössze egyetlen nem egyházi névvel (*Farkas*) találkozhatunk (FÖLDI 2007: 100). Ezt Szent Wolfgangus tiszteletével kapcsolatba hozva mártírológiumi névnek is tekinthetnénk. HAJDÚ MIHÁLY szerint azonban – bár a szent nevével való azonosítása következtében maradhatott fenn – ez idő tájt a *Farkas* mint nem keresztény eredetű név élt a névkincsben, ősi neveink egyedi képviselőjeként (HAJDÚ 1994: 156, 396). A nagyjából fél évszázaddal később készített Nógrád megyei nemesi összeírás keresztnévanyagának jelentősebb része, 6,8%-a (összesen 8 keresztnév) nem egyházi eredetű, a keresztnévek zömét azonban még mindig az egyházi nevek teszik ki.

A keresztnévállomány összetételének vizsgálatakor a neveket egyházi eredetű, ezen belül ószövetségi, újszövetségi és mártírológiumi, valamint világi keresztnévek csoportjába soroltam. A csoportba sorolásnál adódhatnak átfedések, hiszen egyes nevek már felbukkanhattak az ószövetségben, ugyanakkor újszövetségi vagy mártírológiumi névként is ismertek lehettek, sőt későbbi népszerűségüket néha éppen ennek köszönhetik. Így például a *József* név már az Ószövetségben szerepel, Jákob legkisebb fiát hívták így, ugyanakkor az Újszövetségben is találkozhatunk vele Mária jegyesének a nevéként. A *Péter* név először újszövetségi névként lett ismert, ugyanakkor az 1944-es római mártírológium több tucat *Péter* nevű mártírról tesz említést, ami nyilvánvalóan hozzájárulhatott a név népszerűvé válásához. Gondot okozhat az a tény is, hogy bizonyos nevek eredete nem egyértelmű. Az *Andor* keresztnévünk például valószínűleg az *András* név régi *Andorjás*

alakjából rövidült, de az is feltehető, hogy a latin *Andronicus* magyar *Andornak* megfelelőjének rövidülése (KnE. *Andor* a.). A rövidült keresztnéveket abba a csoportba soroltam, ahová azok eredetije tartozik (pl. *Béni* ~ *Benjámin*). Külön keresztnevként értelmezem azokat a neveket, amelyeknek idegen nyelvi megfelelőjét (pl. *Teodor* ~ *Tivadar*) vagy rövidült alakját/alakjait is tartalmazza az összeírás. A néhány kérdéses név csoportba sorolását zárójelben magyarázom.

Az összeírás keresztnéveit a fent említett négy csoportba az alábbiak szerint osztottam:

a) A 22 őszövségi eredetű név (részaránya 18,8%): *Ábel, Ádám, Béni* (a *Benjámin* becéző rövidüléséből; vö. LADÓ-BÍRÓ 1998. *Béni* a.), *Benjámin, Dániel, Dávid, Efraim, Éliás, Emánuel, Énok, Ezeiel, Gábor, Gedeon, Illés* (az *Éliás* név magyar alakváltozata; vö. LADÓ-BÍRÓ 1998. *Illés* a.), *Joachim, Jób, Jónás, József, Mihály, Nátán, Sámuel, Tóbiás*.

b) Az újszövetségi eredetű nevek csoportja (17 név, 14,5%): *Andor* (az *András*-ból magyarázva újszövetségi eredetű keresztnévnek tekinthető, ha azonban a latin eredetű *Andronicus*-ból származtatjuk, mártírológiumi eredetű név is lehet; vö. két *Andronicus* nevű személy, MartRom. 405), *András, Barnabás, Bertalan, Endre* (az *András* név magyar alakváltozata; vö. KnE. *Endre* a.), *Jakab, János, Lázár, Márk, Mátyás, Pál, Péter, Simon, Tádé, Tamás, Timót* (a görög *Timotheosz* nevének származéka; vö. KALLÓS 1943: 355), *Titusz* (vö. a bibliai Titusznak írt levél).

c) A legnagyobb arányuk Nógrádban a mártírológiumi neveknek van. Ebbe a csoportba 70 keresztnév tartozik, ami az összes keresztnév 59,8%-át teszi ki: *Adolf, Ágoston, Alajos* (a germán eredetű *Alois*-ból; vö. LADÓ-BÍRÓ 1998. *Alajos* a., KALLÓS [1943: 25] szerint viszont a *Lajos* név származéka; a két nevet felváltva használták, szétválasztásuk a 16. századi Gonzaga Alajos nevéhez kötődik [vö. MartRom. 404, *Aloisius Gonzaga* a.]), *Albert, Ambrus, Antal, Anzelm, Arnold, Auguszt* (az *Augustus* rövidült változata, amely az *Ágoston, Ágost* nevekkel áll korrelációban; vö. LADÓ-BÍRÓ 1998. *Auguszt* a.), *Balázs, Bálint, Bence* (a *Vincentius* név származéka; vö. KnE. *Bence* a.), *Benedek, Benke* (a *Benedek*, esetleg a *Benjámin* rövidült, kicsinyítő képzős alakja; vö. HAJDÚ CsnE. *Benke* a.; ha a *Benjámin* alak az eredeti, a *Benke* őszövségi eredetű névnek is tekinthető), *Bernát, Boldizsár* (annak ellenére, hogy már a Septuagintában megtaláljuk a név görög eredetijét [*Βαλτασάρ*], népszerűsége és elterjedése a *Gáspár* és a *Menyhért* nevekhez hasonlóan a bibliai három király középkori mondabeli nevéhez kapcsolódik; vö. CsnE. *Boldizsár* a.; az egyház szentként tiszteli, ezért soroltam a mártírológiumi nevek közé), *Bonaventúra, Deme* (a *Demeter* rövidülése; vö. LADÓ-BÍRÓ 1998. *Deme* a.), *Dénes* (a görög *Dionüsziosz* származéka; vö. KnE. *Dénes* a., a mártírológium több ilyen nevű szentet és mártírt ismer; vö. MartRom. 417), *Domonkos, Eduárd, Elek* (az *Alexiosz* ~ *Alexius* magyar megfelelője; vö. KnE. *Elek* a.), *Emil* (az *Aemilius* magyar megfelelője; vö. KnE. *Emil* a.), *Erazmus, Eugén, Felicián* (a *Felix* név származéka; vö. LADÓ-BÍRÓ 1998. *Felicián* a.), *Félix, Ferdinánd, Ferenc, Flórián, Frigyes, Fülöp, Gáspár* (hasonlóan a *Menyhért* névhez, a *Gáspár* sem szerepel a Bibliában, a névhez tartozó védőszent pedig 1837-ben hunyt el; a név egyházi tisztelete azonban a 7. századtól kezdve jelen van, az egyház a három királyra mint szentekre hivatkozik; vö. KALLÓS 1943: 140–1), *Gergely, György, Ignác, Imre, István, Károly, Kázmér, Konrád, Konstantin, Kristóf, Lajos, László, Lipót, Longinus* (MartRom. 436), *Lőrinc, Lucián, Márton, Maximilián* (MartRom. 441), *Menyhért* (a névnek nincs védőszentje, csak boldoggá avatott viselője, az Árpád-korban azonban tisztelete ismert és elterjedt volt; vö. CsnE. *Menyhért* a.), *Miklós, Miksa* (valószínűleg a *Miklós* régi magyar becézőjéből önállósult; vö. LADÓ-BÍRÓ 1998. *Miksa*

a., de eredetétől függetlenül a *Maximilián* magyar változataként is ismert; vö. KALLÓS 1943: 287), *Móric* (vö. *Maurus*, *Mauritius*, MartRom. 441), *Nárcisz* (több *Narcissus* nevű szent és mártír; vö. MartRom. 443) *Orbán*, *Ottó*, *Ödön* (az *Eugén* alakváltozata, bár a 19. században tévesen az *Edmund* keresztnévvel azonosították, vö. LADÓ-BÍRÓ 1998. *Ödön* a.; mivel az *Eugén* és az *Edmund* is szerepel a mártírológiumokban [vö. MartRom. 419–20], az *Ödön* is a mártírológiumi nevek között kapott helyet), *Rudolf*, *Sándor*, *Sebestyén*, *Teodor*, *Tivadar* (a *Theodorosz* magyar névalakja; vö. KnE. *Tivadar* a.), *Vencel*, *Viktor*, *Vilmos*, *Vince*, *Xavér* (Xavéri Szent Ferenc nevéből önállósult, rajta keresztül vált ismertté; vö. LADÓ-BÍRÓ 1998. *Xavér* a.), *Zsigmond*.

d) A világi (nem egyházi) keresztnévek csoportja 8 névből áll, ami az összes név 6,8%-át jelenti: *Ákos*, *Béla*, *Farkas*, *Géza*, *Gusztáv*, *Gyula* (a 19. században tévesen azonosították a latin *Julius* névvel; vö. KnE. *Gyula* a.), *Horác*, *Kálmán* (eredetileg régi világi személynév, később azonban tévesen vagy tudatosan azonosították az írországi eredetű *Colman* vértanú nevével, akit Bécs mellett kínoztak halálra; vö. KALLÓS 1943: 208).

Az 1841-ben összeírt Nógrád megyei nemesek keresztnévállományának összetételét elsősorban a mártírológiumi nevek magas részaránya jellemzi. A személyek 59,8%-a ilyen nevet viselt, ami bizonyára a korábbi századok egyházi törekvéseinek hatása lehetett. A 18. század második felében készült Zala megyei nemesi összeírásokban lehetőség nyílt a keresztnévállomány összetételének vizsgálatára három generáción keresztül. A mártírológiumi nevek aránya az egyes generációkban a század utolsó évtizedéig egyenletes növekedést mutat, a harmadik generációban körülbelül elérve a Nógrád megyei nemesek mártírológiumi neveinek részarányát (FÖLDI 2007: 100). A mártírológiumi nevek egyre gyakoribb és változatosabb használata nyilvánvalóan a névgazdagodás egyik lehetőségét rejtje magában. A Nógrád megyei névanyag mártírológiumi neveit összevetve a Zala megyeivel – annak ellenére, hogy térben és időben (kb. 50-100 év) különböző névtárakról van szó – szembeűnő, hogy míg a zalai nemesek 42, a nógrádiak pedig 70 mártírológiumi keresztnéven osztoztak, addig az ó- és újszövetségi nevek arányában nem látható ilyen mértékű eltérés. Meg kell azonban jegyezni, hogy a Zala megyei összeírás latin nyelven készült, így ez eleve korlátozta bizonyos nevek (névváltozatok) feljegyzését. Például a Nógrád megyei *August* és *Ágoston* neveket egy latin nyelvű dokumentumban egyaránt az *Augustinus* alak helyettesítette volna. A latin megfelelő használata miatt nem nyílhatott lehetőség arra sem, hogy egyes keresztnévek képzett, becézett alakjait (mint például a Nógrád megyei *Benke*, *Béni*, *Deme*, *Miksa*) külön alakban latinul lejegyezhessek. Az adott nevek becézett, képzett alakban való továbbélése egyfelől névanyagunk gazdagodását szolgálja, másrészt a név öröklődésének, továbbélésének is biztosítóka lehet. HORPÁCSI ILLÉS névélettani vizsgálatai során gyakorta tapasztalta, hogy az adott családban ugyan új, de mégis hagyományos keresztnévet választottak a szülők. A régi neveknek koronként és területenként változóan számos becézett alakja is megjelenhet, amelyek a név megszokottságát „ifjítják”, és további fennmaradásra ösztönözhetnek (HORPÁCSI 1989: 235).

A 19. században a nem egyházi keresztnévek számának gazdagodását magyarázhatjuk a századokon át bevett nevek hagyományos használatától való elszakadásával is, aminek nem kis mértékben segítői lehettek a magyar felvilágosodás és reformkor évtizedeinek új törekvései. Efféle hatásoknak tulajdoníthatjuk a nem keresztény névanyag bővülésének lehetséges okát csakúgy, mint a görög és latin (pl. *Nárcisz*, *Lucián*, *Horác*) nevek felbukkanását. Annak ellenére, hogy már a korábbi évszázadokban is fontos szerephez jutott a

becézés és a névrövidítés mint névalkotási mód, a felvilágosodás nyelvművelési, nyelv-újítási mozgalmának is az egyik tipikus törekvése volt a nevek megrövidítése, különösen a latinban hímneműt jelölő *-us* szuffixum elvonása, melyben a rövid, csattanós verssorban („Helmeczi, ki a szókat elmetszi”) elhíresült Helmeczi Mihály járt az élen. Az ilyen névalkotással keletkezett nevek közé tartoznak bizonyára a *Horác* (< *Horatius*), *Lucián* (< *Lucianus*), *Nárcisz* (< *Narkisszosz*, *Narcissus*) stb. nevek.

3. A névgyakoriság és a névhasználat

Pozíció	Név	db	%	Pozíció	Név	db	%	
1.	János	646	16,13	30–32.	Ágoston	18	0,45	
2.	József	383	9,56		Dénes			
3.	István	363	9,06		Gedeon			
4.	Pál	240	5,99	33.	Boldizsár	16	0,40	
5.	Ferenc	203	5,06	34.	Kálmán	15	0,37	
6.	Mihály	201	5,00	35.	Tamás	14	0,35	
7.	András	181	4,52	36.	Ferdinánd	13	0,32	
8.	Antal	161	4,02	37.	Gergely	11	0,27	
9.	György	147	3,67	38.	Lőrinc	10	0,25	
10.	Károly	126	3,14	39.	Rudolf	9	0,22	
11.	László	114	2,85	40–41.	Adolf	8	0,20	
12.	Lajos	111	2,77		Bálint			
13.	Gábor	110	2,75	42–43.	Gyula	7	0,17	
14.	Imre	101	2,52		Maximilián			
15.	Sámuel	80	2,00	44–51.	Anzelm	6	0,15	
16.	Sándor	70	1,75		Benedek			
17.	Ignác	51	1,30		Benjámín			
18.	Miklós	48	1,20		Eduárd			
19–20.	Mátyás	41	1,02		Márk			
	Péter				Miksa			
21.	Márton	37	0,92		Móric			
22.	Zsigmond	36	0,90		Vince			
23.	Dániel	33	0,82	52–55.	Farkas	5	0,13	
24.	Elek	28	0,70		Jakab			
25.	Ádám	23	0,57		Kristóf			
26.	Bertalan	21	0,52		Orbán			
27–28.	Albert	20	0,50		56–59.	Emánuel	4	0,10
	Gáspár					Gusztáv		
29.	Alajos	19	0,47		Menyhért			
					Simon			

1. táblázat: A keresztnév gyakorisága és megterheltsége az összeírásban

A 18. század végére meglehetősen kevés keresztnév volt használatban. A névtani irodalom ezt a jelenséget többféle terminussal illeti. KARÁCSONY SÁNDOR ZSIGMOND (1954: 380) a névadás konzervativizmusáról beszél, FERCSIK ERZSÉBET és RAÁTZ JUDIT pedig a névadás elszürkülésének nevezi, hogy a 18. század végén a legtöbb településen

mindösszesen 4-5 név volt használatos mind a férfiak, mind a nők körében (FERCSIK–RAÁTZ 1997: 25). Mint KÁLMÁN BÉLA megjegyzi, a névhasználat elszürkülése a 18. században tetőzött (KÁLMÁN 1989: 46). A 19. századtól azonban jelentős változás tapasztalható a névhasználatban. Az 1830-as évektől a törvényi szabályozás értelmében már az egyházban is magyar nyelvű anyakönyveket kellett vezetni (HAJDÚ 2003: 418). Ennek következtében néhány, a magyar hangrendszerbe nem illeszkedő nevű szent ugyan háttérbe szorult, ugyanakkor néhány, több alakban használatba kerülő név is bekerült a névtárakba; erre a latin anyakönyvezés nyilvánvalóan nem teremtett volna lehetőséget. HAJDÚ MIHÁLY szerint ez lehetett a legfőbb oka annak, hogy az újmagyar kor első évszázadában a használatban lévő keresztnevek száma folyamatosan emelkedett (HAJDÚ 2003: 428).

Az 1. táblázat az 1841-es Nógrád megyei nemesi összeírás keresztneveit mutatja be előfordulási számuk és megterheltségük alapján sorba rendezve. A táblázatban nem közzölt nevek: *Andor, Domonkos, Endre, Erazmus, Félix, Frigyes, Fülöp, Leopold, Ödön, Tádé* (3-3; 0,08%); *Ákos, Ambrus, August, Barnabás, Béla, Benke, Bernát, Deme, Eugén, Flórián, Illés, Lázár, Nárcisz, Nátán* (2-2; 0,05%); *Ábel, Arnold, Balázs, Bence, Béni, Bonaventúra, Dávid, Efraim, Éliás, Emil, Énok, Ezeziel, Felicián, Géza, Horác, Joachim, Jób, Jónás, Kázmér, Konrád, Konstantin, Longinus, Lucián, Ottó, Sebestyén, Teodor, Timót, Titusz, Tivadar, Tóbiás, Vencel, Viktor, Vilmos, Xavér* (1-1; 0,03%).

Az adatokat HAJDÚ országos eredményeivel összevetve szembetűnő hasonlóságok mutatkoznak. Mivel HAJDÚ nagyrészt anyakönyvekből dolgozott, két időszak adataival (1801–1830, 1831–1850) vetem össze az 1841-ben összeírt nemeseiket. Az 1801–1830-as időszakban országosan 12638 személy 107, az 1831–1850-es időszakban 11 503 vizsgált személy 124 keresztnevet használt (HAJDÚ 2003: 427–8), míg az 1841-es Nógrád megyei konskripció 4006 összeírt nemese 117 keresztnéven osztozott. Ezek arányaiban egymáshoz közel álló adatoknak tekinthetők. Nagy hasonlóság látható a keresztnevek megterheltségi fokában is. A két időszakban 1%-nál nagyobb terheltségű volt 18 és 19 keresztnév, a nemesi összeírásokban ez az adat 20. Az országos statisztikával való összevetésből kiolvasható egyedüli eltérés, hogy az alacsony terheltségű nevek esetében az 1–0,1% közötti és 0,1% alatti (de egyenlő többször előforduló) keresztnevek aránya fordítottan arányos. Az országos összesítésben mindkét periódusban közel kétszer annyi a kisebb (0,1% alatti) terheltségű fokú név, mint a nemeseknél, a nemeseknél pedig a 0,1–1%-os megterheltségű fokú nevek csoportja népesebb. A Nógrád megyei nemeseik tehát gyakrabban kaptak ritkán használatos, 1%-os terheltség alatti neveket, mint az országos átlag. Ez nyilván összefüggésben van azzal, hogy az arisztokrácia körében a névválasztás bizonyos mértékben társadalmi ranghoz kötött volt, ennél a társadalmi csoportnál (1. alább) nagyobb divatnak örvendett a szórványos és ritka nevek használata – erre kis mértékben a 2. táblázat statisztikai adatai is utalnak. Ugyanakkor a nagy és közepes megterheltségű fokú nevek használatában a Nógrád megyei nemeseik társadalmi csoportja nem különbözött a többi társadalmi réteg névhasználati szokásaitól. Valószínűsíthető, hogy ez a jelenség a korabeli magyarországi kis- és középnemességre jellemző sajátosság lehetett, ahogy erre a 18. század második felében összeírt Zala megyei nemeseik névhasználatára is utal (FÖLDI 2007: 101).

A keresztnevek részarányának áttekintésekor nemesi összeírások névanyagát hasonlítom össze olyan konskripciók adataival, amelyekbe társadalmi hovatartozástól függetlenül kerültek be a személyek. Tudvalevő, hogy életmódjában a kis- és középnemesség nem sokban különbözött a jobbágyságtól (BARTA 2000: 55), ugyanakkor a kis-, közép- és

főnemesség alkotta csoport tagjai között jelentős vagyoni és életmódbeli különbségek voltak. A nemesség összetartozását egyedül a közös előjogok által biztosított rendi státus adta, nem pedig a kulturális egység (GÁSPÁR 2002: 15). Mindezt jól szemlélteti, hogy ÖRDÖG FERENC „Zala megye népességösszeírásai és egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1745–1771)” című munkája (1991) a Muraközi járás kivételével a korabeli Zala vármegyére teljes népességének névanyagát tartalmazza, arányaiban mégis szinte teljesen fedi a Zala megye nemességét célzó egybedolgozott összeírásokat (FÖLDI 2007: 101). A fentebb említett más névtani munkák is hasonló arányokra mutatnak rá, így feltételezhetjük, hogy a megyék teljes nemességét számba vevő konskripciókban nem pusztán a nemesek, hanem az akkori társadalom egészének névadási szokásai tükröződnek, a kisebb eltérések okaira pedig leginkább a főnemesség névhasználatától várhatunk magyarázatot.

	A nevek száma és százalékaránya									
	10% felett		10–1%		1–0,1%		0,1% alatt		Egyszer használt	
	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%
1801–1830, országos adatok	3	2,8	15	14,0	31	29,0	58	54,2	20	18,7
1831–1850, országos adatok	2	1,6	17	13,7	35	28,2	70	56,5	32	25,8
1841, nógrádi adatok	1	8,5	17	14,5	41	35,0	24	20,5	34	29,0

2. táblázat: Az összeírás keresztnéveinek megterheltsége, összevetve az országos adatokkal

4. A keresztnévek megterheltsége. – Mind az 1%-nál nagyobb terheltségi fokú, mind a tíz legnagyobb terheltségű név viszonylatában szembetűnő hasonlóságok mutatkoznak HAJDÚ MIHÁLY Nógrád megyei adatai (1801–1830, 1831–1850) és a nemesi konskripció (1841) adatai között. Mindhárom esetben a leggyakoribb nevek közt kap helyet a *János, István, József, Pál, Ferenc, Mihály* és *András*. Általános jellemző, hogy a 3%-nál nagyobb megterheltségű nevek száma és összesített megterheltsége is nagyon hasonló. A nemesek körében tíz ilyen keresztnév található, amelyek összesített megterheltsége 66,32%; HAJDÚ adataiban ez tíz, illetve kilenc keresztnévet jelent (65 és 73%) (HAJDÚ 2003: 462–3, 472).

Az 1841-es nemesi összeírás leggyakrabban használt keresztnéve HAJDÚ 19. század eleji adataival összeecsengve a *János*, amely már a megelőző évszázadoknak is a legjobban megterhelt férfinév volt. Az ország egyes területein már a 14. században a *János* volt a leggyakoribb férfinév (vö. N. FODOR 2008). Ettől számítva fokozatosan növekvő népszerűsége KÁLMÁN BÉLA adatai alapján a 18. század végén tetőzött (KÁLMÁN 1989: 47). Ebben nyilván az is szerepet kapott, hogy Nepomuki Szent Jánost 1722-ben boldoggá, 1729-ben pedig szentté avatták, így a gyónási titok mártírjának előtérbe állítása a következő évtizedekben elsősorban Csehországban, de a bécsi körében, és ennek következtében aztán Magyarországon is meglehetősen fontos volt (HEGEDŰS 1985: 214). Emellett

a mártírológiumokban a szentek között is az egyik leggyakoribb név a *János*, ami szintén nagymértékben hozzájárulhatott a név népszerűségéhez (HAJDÚ 1994: 405). A *János* keresztnév a nemesek körében 16,13%-os, míg HAJDÚ Nógrád megyére vonatkozó adataiban 13,8%, illetve 15,3%-os megterheltségű.

A 18. században épült templomok és kápolnák szinte mindegyikében találunk Szent Ferencet megőrkítő freskót vagy oltárt (BÁLINT 1998. 3: 396), a *Ferenc* név tisztelete tehát ekkoron meglehetősen jelentős lehetett. Néhány esetben feltehető, hogy a település templomának védőszentje hatást gyakorolt a névadásra (HAJDÚ 2003: 632). Próbáltam összefüggést keresni a településnévben megtalálható keresztnév és a településen élők keresztnévei, illetve azok gyakorisága között. Több településnévben megtalálható a *Szent*-előtag, amely egy helyi templom vagy kápolna patrocíniumára utalhat. Nógrád megyében tizenkét település nemeseinek neveit néztem át, de nem lehetett kimutatni az átlagostól eltérőnek mondható névgyakoriságot. Hasonló vizsgálatokat végeztem a Zala megyei nemesek körében is (FÖLDI 2007: 107); itt néhány esetben ÖRDÖG FERENC hasonló kutatásaival összezsengve (ÖRDÖG 1973: 57) feltételezhetünk kapcsolatot a településnév és az ott lakók névhasználata között.

A *József* név 19. századi népszerűsége kapcsolatban állhat a név 18. században kibontakozó európai divatjával, amely a magyar keresztnévanyagban is megmutatkozik, és tovább él a 19. században is (BARKÓCZY-FÜLÖP 2004: 50). A *József* névnek a magyar néphagyományban is fontos szerepe van, emellett gyakoriságához bizonyára hozzájárult a 18. század felvilágosult szellemű uralkodójának, II. Józsefnek a tisztelete is (ÖRDÖG 1973: 55).

Az *István* név népszerűsége valószínűleg Szent István királyunknak mint a legnagyobb magyar szentnek a tiszteletéhez kapcsolódhat, bár magyarországi népszerűségében első királyunk mellett Szent István vértanúnak is nagy szerepe van (KARÁCSONY 1954: 380).

Figyelemre méltó adat, hogy a nemesek nevei között a maga 4,02%-os részarányával nagyobb népszerűségnek örvend az *Antal* név, összevetve HAJDÚ 1,8 és 0,7%-os adataival. Az antoniták rendje már a 13. században kolostort alapított a Felvidéken, a 14. század közepén több kórház is létesített ezen a vidéken, például Kassán. A kolostornak, valamint az antoniták jelenlétének nagy szerepe lehetett ezeken a helyeken a szakrális szellem és a gazdasági élet virágzásában (BÁLINT 1998. 2: 163), így valamilyen mértékben hatást gyakorolhatott az *Antal* név divatjára is.

A 18. és 19. századok névadási szokásainak hasonlóságát mi sem mutatja jobban, mint az a tény, hogy a 16 legjobban megterhelt keresztnév Nógrád és Zala megyében három kivétellel megegyezik. A 18. századi Zala megyében ebbe a csoportba tartozik a *Péter*, a *Márton* és az *Ádám* név, míg Nógrádban a *Károly*, a *Lajos* és a *Sámuel*. Általában nehéz rámutatni azokra az okokra és tényezőkre, amelyek egy kisebb megterheltségű nevet egy adott tájegységen viszonylag rövid ideig divatnévvé tesznek, csakúgy mint kideríteni a névadási motivációt (ez minden bizonnyal a névtudomány egyik legnehezebb feladata; HAJDÚ 2003: 601).

A keresztnévek megterheltsége szintén hasonló képet mutat a két összeírásban. A 16 legjobban megterhelt nevet viseli a zalai nemesek 90%-a, valamint a nógrádi nemesek 81%-a, ami elég jól mutatja, hogy a névadási szokásokat még a 19. században is nagy mértékben a hagyományos, korábban is használatban lévő nevek továbbhagyományozódása és hasonló megterheltsége határozta meg. A két évszázad névadási szokásainak

hasonlósága ellenére a nevek megterheltsége a 19. században a Nógrád megyei összeírás alapján is csökkenni látszik. KÁLMÁN BÉLA keresztnévvizsgálatai során rámutat arra, amint már említettem, hogy a névhasználat elszürkülése a 18. században a legnagyobb mértékű. A hét leggyakoribb keresztnévet a 16. században a vizsgált személyek 39,73%-a, a 17. században 56,99%-a, a 18. században pedig 71,74%-a viseli (KÁLMÁN 1989: 46). A Nógrád megyei nemések körében 1841-ben ez az arány 55,38%, HAJDÚ 19. századi Nógrád megyei adatainál pedig átlagosan 50% körüli (HAJDÚ 2003: 462–90). Ezt összevetve KÁLMÁN BÉLA adataival láthatóvá válik, hogy a 19. században a leggyakoribb keresztnévek terheltsége mérséklődött. A 19. századi Nógrád megyei nemesség névhasználatára és a nevek megterheltségi foka alapjaiban összhangban áll a területen élő más társadalmi csoportok névhasználatával, az egyes nevek megterheltségi fokával, valamint a 19. századra jellemző névgazdagodási tendenciával.

5. Egy kis névszociológia. – Az összeírás készítője néhány esetben jelölte a személyek foglalkozását, tiszttségét és társadalmi rangját. Ezek sokféleségéből (a kanásztól a hercegig) bizonyos névszociológiai következtetések is levonhatók. Alapos névszociológiai vizsgálatba azért nem bocsátkozom, mert a személyeknek csak egy töredékéről tudható ez az információ. A főnemességből vett adatok azonban mindenképpen figyelemreméltóak. Báró-, grófi és hercegi családok körében igen népszerű volt ritka vagy szórványos előfordulású nevet adni: *Almásy Andor, Almásy Eugén, Almásy Félix, Forgách Ödön, Kálnoky Gusztáv, Péchy Emánuel, Péchy Konstantin, Ráday Gedeon, Teleky Domonkos, Kemény Simon, Prónay Maximilián, Vesselényi Farkas, Koburg August* stb. Az efféle keresztnévek még a polgári foglalkozású nemések és a papok körében gyakoribbak. Így például *Biszip Nátán* (lelkész), *Bodiczky Endre* (lelkész), *Dedinszky Endre* (jegyző), *Korcsok Frigyes* (lelkész), *Kristóffy Vilmos* (jegyző), *Kürtössy Longinus* (orvos). Valószínűleg vannak olyan keresztnévek is, amelyek leginkább a nemességben voltak népszerűek. A nógrádi nemések között 3-szor kerül elő a *Leopold* (másként *Lipót*) név. Ausztria számára Szent Leopold mint patrónus tisztelete meglehetősen fontos volt a 18. század második felétől kezdve. Magyarországon ezért a *Leopold ~ Lipót* nevet a hazai németiségen kívül elsősorban az arisztokrácia választotta (KALLÓS 1943: 248–9), így nem véletlen, hogy az 1841-ben összeírt 3 *Leopold* névre hallgató nógrádi nemes közül 2 (Koburg Leopold és Gyürky Leopold) főnemesei családból származik.

Hivatkozott irodalom

- BÁLINT SÁNDOR 1998. *Ünnepi kalendárium* 1–3. Szeged.
 BARKÓCZY LÁSZLÓ – FÜLÖP LÁSZLÓ 2004. *77 kedvelt keresztnév*. Kaposvár.
 IFJ. BARTA JÁNOS 2000. *A tizennyolcadik század története*. Budapest.
 CSNÉ. = HAJDÚ MIHÁLY 2010. *Családnevek enciklopédiája. Leggyakoribb mai családneveink*. Budapest.
 CSN Sz. = KÁZMÉR MIKLÓS 1993. *Régi magyar családnevek szótára*. Budapest.
 FEHÉRTÓI KATALIN 1997. Árpád-kori közzsói eredetű személyneveinkről. *Magyar Nyelvőr* 121: 71–5.
 FERCSIK ERZSÉBET – RAÁTZ JUDIT 1997. *Hogy hívnak?* Budapest.
 N. FODOR JÁNOS 2008. *Északkelet-Magyarország személyneveinek komplex nyelvi elemzése (1401–1526)*. Doktori értekezés. Budapest.

- FÖLDI GÁBOR 2007. A XVIII. századi Zala megyei nemesi összeírások keresztneveinek névtani vizsgálata. In: LEHOTA JÁNOS – KARDOS FERENC szerk., *Kanizsai Antológia* 5. Nagykanizsa.
- GÁSPÁR GABRIELLA 2002. *A polgári nyilvánosság kezdetei Magyarországon*. Budapest.
- HAJDÚ MIHÁLY 1994. *A középmagyar kor személynévtörténete*. Doktori értekezés. Budapest.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan*. Budapest.
- HEGEDŰS ATTILA 1985. Névtudomány és tisztelettörténet II. Nepomuki Szent János. *Magyar Nyelv* 81: 213–6.
- HORPÁCSI ILLÉS 1989. Kultusz és divat szerepe a névadásban (Különös tekintettel az Anna és a Mária névre). In: BALOGH LAJOS – ÖRDÖG FERENC szerk. 1989. *Névtudomány és művelődéstörténet*. Budapest. 234–7.
- KALLÓS EDE 1943. *Nevek és napok*. Budapest.
- KÁLMÁN BÉLA 1989. *A nevek világa*. Debrecen.
- KARÁCSONY SÁNDOR ZSIGMOND 1954. Személyneveink 1500-tól 1600-ig. *Magyar Nyelv* 50: 379–87.
- KARÁCSONY SÁNDOR ZSIGMOND 1961. *Személyneveink 1500-tól 1800-ig*. NyelvÉrt. 28. Budapest.
- KnE. = FERCSIK ERZSÉBET – RAÁTZ JUDIT 2009. *Keresztnevek enciklopédiája. A leggyakoribb női és férfinevek*. Budapest.
- LADÓ JÁNOS–BÍRÓ ÁGNES 1998. *Magyar utónévkönyv*. Budapest.
- MartRom. = *Martyrologium Romanum*. Róma, 1944.
- MIKESY SÁNDOR 1969. Tisztelettörténet és névtudomány. *Magyar Nyelv* 65: 444–8.
- ÖRDÖG FERENC 1973. *Személynévvizsgálatok Göcsej és Hetés területén*. Budapest.
- ÖRDÖG FERENC 1991. *Zala megye népességösszeírásai és egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1745–1771*. Budapest–Zalaegerszeg.

FÖLDI GÁBOR

**GÁBOR FÖLDI, The examination of given names in the conscription of nobles of
Nógrád county in 1841**

The conscription discussed in this paper contains the names of 4006 male nobles from Nógrád county, altogether 117 given names. The first part of the article examines the inventory of the given names. The nobles used given names of Christian and non-Christian origin. In the group of Christian names we can find names from the Old and the New Testament and from the Roman Martyrology as well. The article also points out the lack of variety in the use of given names. The use of names and the name giving practices of the 18th century were quite dull; in contrast, more and more given names were used in the 19th century. Nevertheless, only a few names were used by the majority of people. For instance, 6 names were used by more than 50% of the nobles and 16 names by 90% of them. The article points out that the proportions of the most common names of the nobles are more or less parallel with those from other social classes. At the end of the paper the author writes about the possible reasons for the popularity of the most common given names.